

BARAK TÜRKMENLERİ'NİN SÖZLÜ VE YAZILI (RESMİ) TARİHLERİNE MUKAYESELİ BİR YAKLAŞIM DENEMESİ

**The Oral and Recorded History of the Barak Turkmens:
A comparative Approach**

**Tentative d'étude comparée des histoires orale et écrite (officielle)
des Turcomans Barak**

Yrd. Doç. Dr. Ruhi ERSOY*

ÖZET

Bu çalışmada sözlü tarih disiplini ile sözlü kültür (Folklor) disiplini arasındaki müştereklik örnek bir çözümleme ile tartışılmıştır. Bu çözümleme, Barak Türkmenlerinin Sözlü Kültür Ortamında yaşayan sözel metinlerle, resmi kayıtlara geçmiş vesikaların karşılaştırılması şeklinde olmuştur. Bu yolla vesikaların bağlamı hakkında daha geniş bilgi sahibi olunabileceği hususu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sözlü Tarih, Rakka, İskan Politikaları, Bağlam, Sözlü Kültür.

ABSTRACT

In this study, the association between the discipline of oral history and that of oral culture (folklore) is discussed on hand of a sample analysis. This analysis consists of the comparison of the oral texts existing in the oral culture environment of the Barak Turkmens with officially recorded documents. It is also suggested that this procedure can produce more information about the contexts of the documents.

Key Words

Oral History, Rakka, Housing Policies, Context, Oral Culture

Tarih, ulusların mücadelesiyle dolu olmakla birlikte ulus içinde yöneten ve yönetilenlerin de münasebetinin yoğun bir şekilde yaşandığı olaylar bütününden teşekkül etmiştir. Yöneten ve yönetilenlerin ilişkisi resmi kayıt altına alınırken yönetenlerin yaklaşımıyla olaylar değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu olayların yönetilen tarafının dünyasında ne anlam ifade ettiğine dair yaklaşımlar da aranmalı ve yönetilenlerin görüşü de tarihi metin oluşturma sürecine dahil edilmelidir. Son zamanlarda çağdaş antropolojik kuramlar çerçevesinde tarihi olayları, yönetilenlerin gözüyle "okuma" denemeleri yapan muhte-

lif çalışmalar da yapılmıştır (Çaylak 1998 Barkey1999; Lindner2000)

Öte yandan cereyan eden tarihi olaylara muhatap olan kitlenin duygu dünyasının tezahürü olarak da muhtelif tür ve çeşitlilikte sözlü kültür ürünleri (folklor ürünü) meydana gelmektedir. Örneğin uzun süre devam etmiş, büyük acılara sebep olmuş, savaşlar ve göçler sonunda oluşan destanlar, iskan çalışmalarını esnasında yurdundan kopartılanların feryatları, acıklı iz bırakan ölüm olayları karşısında yakılan ağtlar; sosyal ve siyasi olayların sonucunda olayları veya olayların kahramanlarını konu alan türküler bunlara en basit örnekler-

* Gaziantep Üniv. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed.Böl. Türk Halk. Bil. Ana Bil. Dah

dir.(Yıldırım 1998: 87/102; Başgöz 2004: 15/31; Mirzaoğlu 2003)

Söz konusu bu sözel metinleri üretenlerin dünyasına metinlerin yaratılış bağlamları ve bağlamdaki işlevleri göz önünde bulundurularak girilirse ve modern antropolojik kuramlar çerçevesinde bu metinler okunursa halkın ürettiği folklor metinleri çok daha farklı ve anlamlı bir tarihi belge haline gelebilir.

Yazılı tarih çalışmalarına kısmen de olsa dahil olan söz konusu bu bağlamsal bilgiler, daha çok sözlü kültür ortamında son çırpınışlarını sürdürmektedir. Son zamanlarda ülkemizde de ses getirmeye başlayan sözlü tarih çalışmaları, daha çok yakın zamanın sözlü belleğini araştırma alanı olarak seçmiştir, oysaki sözlü aktarım vasıtasıyla belleğinde yüzyılları taşıyan canlı hafızalar, az da olsa yaşamını sürdürmektedir.

Sözlü Tarih bilgisine baş vurulacak kaynak şahsın anlattığı olayı, bizzat yaşamış olması, yakın zaman tarihçiliği için çok muteberdir, hatta bu konuda “Şimdi halk hafızası denen şeyi incelemek istiyorum” diyen L.Raglan, gelenek çevresinde sözlü tarih bilgisinin işlevselliği oranında yaşayabileceği ile ilgili şu tespitlerde bulunmuştur

“İlk önce, yazılı kayıtlara dayanmayan bir olayın ne kadar süreyle hatırlanabileceği sorusunu cevaplamaya çalışalım” diyerek şöyle devam eder *“Uzun çalışmalardan sonra bu sürenin en fazla yüz elli yıl olabileceğinde karar kıldım. Kesin olmayan bu sayıya çeşitli yollardan ulaştım. Büyük babaların ve onların babalarının neler bildikleri üzerine yaptığım dikkatli incelemeler, beni bir kişi hakkındaki yazılı olmayan bilgilerin o kişinin ölümünden yüz yıl sonra kaybolduğuna inandırmıştır. Bir kişinin etken yaşantısını da elli yıl sayarsak, yüz elli yıl sınırını elde etmekteyiz.”* (Raglan 1974:17/28)

Öte yandan tarihi olayların, halkın muhayyilesinde bıraktığı izlerin ve anlamların algılanması hususunda sözlü kültür ürünlerinin önemli bir kaynak olduğu doğrultusunda Rus Folklorist Propp’un şu tespitlerini vermekte fayda var:

“Ancak karakterler ve eylemler kayıtlı tarihe tamamen uymak zorunda değildir. Halk sanatsal imgelemine ve tarihsel hayal gücünü serbest bırakabilir, ancak buna rağmen tarihsel şarkıların genel karakteri bozulmaz: bu şarkıların tarihselliği, şarkıların tarihsel kişilerin portresini doğru çizmesine ya da gerçek olduğu düşünülen olaylarla doğrudan ilişkili olmasına değil, halkın kendi tarihsel öz bilincini ve geçmişteki olay, kişi ve koşullara yönelik tavrını dışa vurmasına dayanmaktadır. Tarihselliğin anlamı ideolojik bir fenomendir. (Propp 1998: 84)

Fakat bunun yanı sıra klasik anlamda sözlü tarihe kaynaklık eden hafızaların haricinde insanlığın pek çok birikimini sağladığı sözlü kültür ortamının geleneği doğrultusunda yetişen sözel bellek taşıyıcılarını, köken olarak milli hafızanın en önde gelen ürünlerinden olan destanları, yazıya aktarılincaya-hatta daha sonrasına- kadar belleğinde taşıyan ozan-baksılara götürebiliriz.¹ (Çobanoğlu 2003:55/84; Reichl: 2002: 96/119) Sözlü anlatım geleneğinin temsilcisi olan söz konusu bu kaynaklardan sadece yaşadığı olayları değil, sözel hafızadan kendisine miras kalan bilgilerinin tamamının kaynak olarak kullanımının mümkün olduğu görülür. (Ersoy 2004: 102/111)

Milli hafızanın temsilcilerinin yetişmesine ve şekillenmesine imkan sağlayan adı geçen sözlü kültür ortamı ise; kültürü yaratan ve yaşayan topluluğun yazı, matbaa ve elektronik aletler gibi ses ve sözü mekana bağlayan vasıtalar

kullanmaksızın yüz yüze ve sese dayanarak iletişim kurduğu ortam olarak tanımlanmaktadır (Ong1995:49-50). Bilgi verdiğimiz bu ortamın temel dinamikleri hakkında bazı hatırlatmalar yapmanın, sözlü tarih metinlerini oturtmaya çalıştığımız bağlamın daha iyi anlaşılmasına katkısı olacağı düşüncesindeyiz.

Sözlü kültürde hatırlamayı kolaylaştıran, toplumun ortak malı olan hazır kalıplar ve yoğun biçimlendirmeler, yazılı kültürde yazının üstlendiği görevlerden bazılarını görür ve aynı zamanda deneyimlerin zihinsel düzenlenişini, düşüncenin tarzını belirler. Sözlü kültürde deneyimler, belleği pekiştirecek şekilde akla yerleştirilir ve sadece kalıplaşmış olan bu sözel metinlerle sınırlı kalmaz; metinlerin dışında, danslar, oyunlar, gelenekler, maskeler, resimler, ritimler, yeme-içme, mekanlar, alanlar, geleneksel giysiler, dövmeler, takılar, silahlar ve benzeri şeyler, son derece yoğun biçimde grubu canlandırma ve kendine güveni arttırmanın törensel eylemleri olarak bunlara dahil olurlar (Assmann 2001: 62).

Elbette her deyiş, her düşünce, her tören bir ölçüde kalıplaşmıştır; çünkü, her kelime ve her kelimenin içerdiği kavram, bir tür kalıp deneyimlerden kaynaklanan verileri işlemenin değişmez bir yolu olup deneyim ve irdelemenin zihinsel düzenlenişini belirler ve bellekte yer etmesine yarar. Deneyimi kelimelerle ifade etmek hatırlanmasını kolaylaştırır. Bunun için, sözlü kültürün vazgeçilmez olan kalıplar anlatım içinde sıkça kullanılırlar (Connerton 1999:48-54).

Diğer yandan yazının işlevselleşmesi sayesinde derinlemesine inceleme ve çözümleme mümkün olduğu zaman, çoğu kez dilin kendisi ve kullanım biçimleri üzerinde durulmuştur. Bilincin ayrılmaz bir parçası olan konuşma yeteneği ise yazının icadından çok önce, insanları

büyülemiş ve konuşma üzerinde durup düşüncelerine izin vermiştir.

Her kültürün kendi bağlamında dünyanın dört bucağında varlığı bilinen atasözleri, tamamen insana özgü konuşma olayının ilk sözlü biçimlerinden birisidir. Batı kültüründe geniş bir alan kaplayan “hitabet” sanatı, sözlü kültürün aynı zamanda bir “sanat” olduğunu göstermektedir (Özünü 2001).

Sözlü kültür ortamı umumiyetle yazının bir teknoloji olarak kullanılmaya başlanmasından önceki ortam olarak algılsa da, günümüzde bile yaşamını sürdürdüğü kabul edilmektedir. Bu durumu şöyle izah edebiliriz; sözlü ortam, eğer yazı ve elektronik kültürün müdahil olmadığı, olsa bile eş zamanlı olduğu, söz ve ezgi ile icra edilen anlatılara duyulan ilgi ve oluşturulan icra bağlamları vasıtası ile varlığını sürdürmüştür. Hiç şüphesiz ki bu durum, gelenek çevresinde ve icracının icra ortamındaki repertuarı ile anlam bulduğu için devam etmiştir.

Zira okuma yazması olmayan hikayeci-aşıkları, köken olarak milli hafıza taşıyıcılarının en önde geleni olan ozanbaksılara kadar götürebileceğimizi ifade etmiştik. Günümüzde sınırlı sayıda da olsa hayatta olan bu tarz hikayeci aşıklar vardır (Görkem2000;Ersoy2003)

İşte bu noktada sözlü kültür ortamı birikimleri doğrultusunda, sözlü tarih bilgisi repertuarına başvurduğumuz Baraklı Aşık Mahgül², böyle bir geleneğin temsilcilerinden birisidir. Kaldı ki onun söz ve ezgiden mülhem sözlü tarih repertuarı ile resmi tarih bilgilerinin örtüşmesi de bunun en bariz göstergesidir. Söz konusu bu tarz sözlü tarih bilgilerinde, resmi belgenin arka planında duran insan ve insanın canlılığı, duygusu, sıcağı, bir nevi resmi (yazılı)tarihin bağlamı bulunmaktadır.

Son zamanlarda yapılan akademik

çalışmalarda da yer yer bu durum fark edilmiş, doğrudan sahanın sözlü belleklerinden istifade edilmese de, söz konusu sözlü belleğin yazıya aktarılmış olduğu kaynaklardan istifade edilmiş çalışmalarla da karşılaşmak mümkündür (Çelikdemir: 2001: 196-197).

Biz bu çalışmada Barak Türkmenleri'nin Resmi (Yazılı) tarihlerinden yola çıkarak ilk olarak hafızasına başvurduğumuz Baraklı Aşık Mahgül'ün sözlü tarih bilgisi ve buna ilaveten daha önce sözlü bellekten yazıya tüm doğrallığıyla aktarılmış olan sözü referans almış yazılı bilgiler ışığında, Barakların yazılı(resmi) ve sözlü tarihlerine, mukayeseli bir yaklaşımda bulunmaya çalışacağız.

Barak Türkmenleri, Hazar Denizi'nin güneydoğusundan, Horasan taraflarından Anadolu'ya gelerek Yozgat ve civarına yerleşmişlerdir. XVI. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya göç eden Barak Aşireti (Özbaş1958:1-15), XVII. yüzyıl sonlarında (1691 tarihinde) Osmanlı Devleti'nin, Rakka Eyaletine iskanlarını emrettiği aşiretler arasındadır (Orhonlu:1987:58-60; Çelikdemir:2001:94-95). Faruk Sümer'e göre Baraklar; XVI. yüzyılda Yeni-il'in Dulkadirli koluna mensup bir Cerid obasıdır. Baraklar, XVII. yüzyılın sonlarında, Rakka'ya iskân edilecekleri esnada, Türkmen olarak vasıflandırılıyorlardı (Sümer 1999:197)

İskânın ilk dönemlerinde Barak kelimesi, dört oymaktan meydana gelen bir Türkmen boyunun ismi ve bu boyla beraber Beydili, Elbeyli Türkmenlerinin yaşadığı bölgenin adıydı (Gaziantep Kültür Dergisi: C. IX:1966:105). Günümüzde ise 120 köyün bulunduğu bu yöre, doğudan Fırat nehri, güneyden Suriye sınırlarıyla bölünen, batıda yazı köylerini ve kuzeyde Gaziantep'in 20 km. güneyinde yükselen dağlarla çevrili bir alanı kapsamaktadır. Söz konusu bu alan, yörede "Barak Ovası" diye adlandırılmakta

olup, Suriye topraklarına ulaşan Nizip çayı ve Sacır suyu adında iki akarsuya da sahiptir.

Bahsedilen coğrafyada yaşayan Türkmen Oymaklarının tamamı, zaman içerisinde Baraklı kimliği etrafında kendilerini ifade etmiş, Gaziantep'in bu bölgesinde yaşayan Oğuz-Türkmen aşiretleri de bu genel ad altında anılmaya başlanmıştır (Yetkin 1968:71; Kır 2002:152).

Barak Aşiretinin Osmanlı Devleti tarafından iskana tabi tutulmasının, bu iskan hadisesinin sözlü ve yazılı tarihe nasıl yansıdığıнын, sözlü tarihin yazılı tarihe nasıl bir bağlam oluşturduğunun daha iyi anlaşılması için, Osmanlı Devletinin XVII. yüzyıl sonlarında başlattığı ve tüm XVII. yüzyıl boyunca devam ettirdiği iskan politikasını ana hatlarıyla özetleyerek başlamak faydalı olacaktır.

Osmanlı Devletinde XVI. yüzyıl sonlarında başlayan, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da devlet için büyük bir problem olan iç karışıklıklar ve uzun savaşlar neticesinde ortaya çıkan iktisadi buhranları da kapsayan bütün bu problemler, halk üzerindeki baskıyla birleşince, onların yerlerini terk etmelerine sebep olmuştur. Bu durum birçok meskun yerin harap olmasına yol açmıştır (Hallaçoğlu: 1991:4-5) Gerek bu duruma çare olmak, gerekse o dönemde Anadolu ve Suriye'de konar-göçer hayat yaşama-ya devam eden ve zaman zaman yerleşik halka zarar veren aşiretleri yerleştirmek ve iskan etmek, devlet adamları tarafından düşünülmeye başlanmıştır (Orhonlu:1987:106-107).

Osmanlı Devleti aşiretleri, özellikle harap ve boş vaziyetteki bölgelere, bazen de yeni oluşturulan yerleşim birimlerine iskan ederek, bu bölgelerin her bakımından canlanmasını hedeflemiştir. İskana gönderilen aşiretler ise, daha çok asayiş bozan ve yerleşik halkla problemleri olan aşiretler arasından seçilmiştir. Os-

manlı Devleti, aşiretlerin iskanıyla üretimi arttırmayı, üretimin vergiye yansımalarıyla da hazineyi güçlendirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca devlet, aşiretlerin yerli halk üzerindeki zarar ve tehditlerini bertaraf etmek suretiyle de iç güvenliği ve toplumsal barışı sağlamayı gaye edinmiştir (Çelikdemir:2001:201).

Barak Aşiretinin Osmanlı Devleti tarafından iskana tabi tutulması ile ilgili, yazılı ve bu kısa izahtan sonra sözlü kaynaklara yansıyan bilgileri vererek, sözlü tarih ve yazılı tarih mukayesesini yapabiliriz.

Barak Aşiretinin iskanlarıyla ilgili resmi tarih kaynaklarımız, başta İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin edilen vesikalar ışığında hazırlanmış tezler ve bu hususta yapılmış olan diğer çalışmalardır. Sözlü kaynaklarımız ise, tabii olarak başta Baraklı Âşık Mahgûl'ün Sözlü Tarih Repertuarı olmak üzere, daha önce sözlü kaynaktan yazıya aktarılmış olan Barak Türkmenleri ile ilgili yapılan benzer çalışmalardır.

Arşiv vesikalarında ve yine bu belgelere dayanarak yapılan çalışmalarda, Barak Aşireti Halep Türkmenleri içerisinde gösterilmiştir (Tanyol:1954:68). Rakka Eyaletine aşiretlerin iskanına, fiilen 21 Ocak 1691 tarihinde başlanmış ve bu iş için eyalet valisi Kadızade Hüseyin Paşa görevlendirilmiştir. Rakka'ya iskan edilmek üzere çıkan bu ilk emri şerifte, Barak Aşireti gene Halep Türkmenleri içerisinde gösterilmiştir (Çelikdemir:2001:93-95). Barak adının Halep Türkmenleri arasında yer almasına, Kanuni dönemindeki defterlerde de rastlanır. Bu kaynaklarda Barak, Bayat boyuna bağlı bir oymak olarak gösterilmektedir. Bu bilgileri, sözlü kaynaklar da desteklemektedir (Tanyol:1954:68-70).

Osmanlı Devleti'nin, Rakka'ya iskan edilecek aşiretlerle ilgili olarak görevlendirdiği Rakka Beylerbeyi Kadı za-

de Hüseyin Paşa, bu hususta 1691 yılında hazırlamaya başladığı Tahrir Defterini iki yılda tamamlayıp, 1693 tarihinde merkeze (İstanbul'a) göndermiştir. Bu tahrir defterinde Barak Aşireti, nehir boyunca Fırat'ın kollarından Belih Nehri'nin batı yakasına iskan edilen aşiretler arasında kaydedilmiştir. Barak Aşireti, buraya Çağır gazlı Aşireti ile beraber iskan edilmiştir. Bu iki aşiret de İnal Kethüda önderliğinde, nehir boyunca Belih Nehri'nin batı kıyısında yer alan Salihyye, Yeknip ve Ramman denilen yerlere iskan edildiler. Buraya ilk iskanları emredilen Barak ve Çağır gazlı Türkmenlerinin 300 neferi idi (yaklaşık 2000 kişi). Bu dönemde Rakka iskanına tabi tutulan Barak Aşireti, Muharrem oğlu Musa ve Hacı Baloğlu idaresinde 302 ulusa ilhak edilmiştir. İskan edilen Baraklar, uzun bir süre devletin istediği şekilde iskan yerlerinde kalarak, burada tarım ve ziraatle uğraşan ve ürettiklerinin öşrünü ödeyen itaatkar bir cemiyet iken, 1728 tarihinde Barakların önemli bir kısmı, Sivas taraflarına firar etmiştir. Firarlarının en önemli sebebi, iskandan affedilen diğer aşiret mensuplarını örnek gösteren Barak Aşireti ileri gelenlerinin, kendilerinin de iskandan affedileceklerini ummalarındır.

İskandan affedilecekleri beklentisinde olan Barak ileri gelenlerinden Kanmazoğlu İbrahim ve Musa oğlu Hüseyin adlı kişiler, iskandan affedildikten sonra İlbeyli'ye dahil olmak istemişlerdir. Barak Aşiretinin Rakka'dan firarlarını onaylamayan aşiret kethudalarından Osman ve İsmail adlı kişilerin haber vermesi üzerine, firariler Maraş köprüsüne kadar takip edilmiş, fakat yetişme imkanı kalmayınca geri dönülmüştür. Bu durumdan haberdar edilen merkez, firar eden Barak aşiretinin iskandan affının ve İlbeyliğe ilhakının söz konusu olmadığını bildirerek, kaçan aşiret men-

suplarının derhal iskan mahalleri olan Rakka'ya geri getirilmeleri emretmiştir.

Kadı zade Hüseyin Paşa zamanındaki ilk iskanda, Barak Aşiretinden küçük bir grup da Fırat Nehri kenarında Sinor denilen bir bölgeye yerleştirilmiştir. Burası eşkıyanın tehdidi altındaki önemli bir geçit noktasıdır. Bu bölgenin korunması amacıyla, bir kısım Barak Aşireti mensupları da buraya iskan etmişlerdir. Ancak bu bölgenin ziraate elverişli olmamasından dolayı, buradaki Baraklar hayvancılıkla uğraşiyor, yaz mevsiminde Sivas'a yaylağa gidiyor, kışın ise Rakka'daki iskan mahallerine geri dönüyorlardı. Bu durumdan rahatsız olan Sivas ahali ise, Barakların yaylakları ile kışlakları arasında gidip-gelirken kendilerine zarar verdiklerini belirterek, şikayetçi olmuşlardır. Bu problemlerin giderilmesi için, 1734 tarihinde Rakka mütesellimi Recep Bey ile iskan başı Firaz Bey'e emirler gönderilmiştir (Çelikdemir:2001:104,105,132,133).

Barak Aşiretinin 1691 tarihinden itibaren Rakka'ya iskan edilmeye çalışılması, aşiret mensuplarının Rakka'da karşılaştıkları problemler, yaşadıkları zorluklar, nesilden nesile, dilden dile aktarılmakta, günümüzde de onların torunları tarafından hikâye olarak anlatılmakta, türkü olarak söylenmektedir. Baraklı Aşık Mahgül'ün iskanla ilgili söyledikleri, son derece dikkat çekici ve önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Aşık Mahgül'ün anlatığı hikâye ve söylediği türküleri dikkat çekici ve önemli kılan unsurların başında, bu bilgilerin resmi tarih kaynaklarıyla olan paralelliğidir.

Sözlü tarih kaynakları ile resmi tarih kaynaklarına, Barakların iskan hadisesinin nasıl konu olduğuna ve her iki kaynaktaki bilgilerin birbiriyle örtüştüğü ve hatta yazılı bilginin arka planındaki insanın en doğal halini gösteren bazı örneklerle, bakacak olursak:

Söz konusu bu duruma ilk örnek, Barak Türkmenlerinin Hazar Denizi'nin güneydoğusundaki Horasan tarafından Anadolu'ya gelerek, Yozgat ve Sivas civarına yerleştiklerine dair tarihi vesikalarda bazı kayıtlar görüyoruz. Bunu 1558 yılında Beğdilli cemaatinin şikayeti münasebeti ile yazılan bir hükümde açıkça buluyoruz:

“Larende kadısına hüküm ki Gedik il kazasında Beğdili nam cemaat Yeni İl Voyvodasından şekva idüp ol babta Yeni İl kadısı arz gönderip ve mezkur Voyvoda da dahi onlar hususunda mektupta suret-i sicillerin aynı ile suretleri ihraç olunup hakikati malum olmak için gönderildi. Buyurdum ki vüsul bulduktaki te'hir ve terahi etmeyip bizzat mahalli hadiseye varıp gönderilen suretlere nazar idip göresin, ol babta kadının arzettiği hususlar var mıdır? Voyvodanın mektubunun dahi aslı var mıdır? Hak hangi canibdedir ve bu hususlardan bil hasbelbeşer kimsenin hakkı sabit ve zahir olursa hakların virüb dahi hakikat-i hali malum olduğu üzere mufassal yazıp bildirsin. Fi 27 Ramazan H.(966)1558M.” (Tanyol: 1954: 77)

Yeni il diye adlandırılan Yozgat, Sivas, Kayseri bölgesine yerleşen ve daha sonra buralarda çeşitli şakilik olaylarına karıştıkları, yazılı arşiv belgesi olan yukarıdaki kayıta geçen resmi bilginin bir nevi bağlamı olan, Baraklı Aşık Mahgül'ün sözlü tarih repertuarındaki bilgi şöyledir³:

“O zaman Anadolu'da, Sivas, Yozgat, Gayseri yaylalarında göçebe halinde yaşayan bizim aşiretler bizim Türkmen uşakları huva yemeden edemezler. Huva demek haraç demek oliy. O vahıt da dövetin zaaflarından yararlanarak şekile de başlamış, bizim aşiretten bazı gendini bilmiyen kişiler, bir ariy gelerek dövetin postasını da soydular. Bu soygunun ele başısı Şiddolunun olu Hamoydu. Os-

mannı ono duduttu zındana atdı. Bunun üsdüne zındana atılan Şiddoğlu'nun oğlu Hamo'nun zındandan gurtarılmasinen ilgili beyler Feriz Bey'in huzurunda toplanıy ve ne edeceklerini dardışıy. Amma bu söhbet türkinen oliy bakalım ne diler bu duruma:

Fezir Bey'den Muslu Bey'e bir selam
Gelsin bu ellerden göçelim dedi
Ali Osman Oğluna karşı durulmaz
Vakitken arayı açalım dedi,

Şiddoğlu derdi ciğerim dağlı
Hamomun kalede elleri bağılı
Gel kötülük etme Musa Şıhoğlu
Gelin birer candan geçelim dedi

Musa Şıhoğlu der ki gelin varalım
Dofu⁴ tutup karşısına duralım
Hırsızı tutup ele verelim
Yahşiyi⁵ yamandan⁶ seçelim dedi

.....
Delferoğlu derki Osmanlı handa
Altında Kırat demir don benden
Kırılım kapıyı açalım dedi

Tiryaki oğluyum dünyaya bir dahi gelmem
Yaradandan başka kimseyi bilmem
Vallahi ölüürüm bir çoban vermem
Alkanı çöllere saçalım dedi.

Bu olaydan sona dövletinen aşiretin arası açılıy. Bizim Anadolu'da ilk gonalgamız olan Yozgat'ın ordan Anadolu'dan aha bura doru arap aşiretlerinin çokcalı yaşadı. Rakkaya doru sürriiler yanı isken başlıi padişah fermen verü isgen başlıi. İsgenin başına ilkin Kadızade Hüsin Paşa verilii ve isken işini Yusuf Paşa tamamlıi. Bizim İskenin başı Feriz Beydir. Feriz Bey'in başkannında uzun ve meşegatlı yolculuk başlıiy isgende. Seksen dört bin hana gatılıy, bunnarın dörtbin hanesi abdallardan (çalgıcı) ibaretdi

Barak Türkmenlerinin Rakka Eyaletindeki Culap taraflarına iskana gönderilmesi, Mağgül'ün dilinden, halk ozanı Dedemoğlu'nun türküsünde şu şekilde anlatılmıştır:

Kalktık Horasan'dan eyledik sökün,
Düşürdüler bizi tozlu yolara
Omuzda parlıyır uzun şilfeler
Aşırdılar bizi karlı dağlarda

Bölük bölük oldu yüklendi göçler,
Atlandı ihtiyar, yayandı gençler,
Başımıza geldi gördüğüm düşler
Düşürdüler bizi gurbet ellere

Gahi gonduk gahi göçtük yollarda
Bilip bilmediğin gurbet ellerde
Alem dağlarında şu daz çöllerde
Bu halimiz destan olsun dillere

Toplandık aşiret geldik Culab'a
Seksen dört bin hane gelmez hesaba
Deve, koyun çoktur insan kalaba
Susuz hayvan inileşir çöllere

Dedemoğlu der ki aşkın bağından
Aşırdılar bizi Yozgat dağından
Anadolu Sivas şehri sağından
Birden sonra bir nam kalan işlere

Bu "türkü"de Barak Aşiretinin Rakka dahilindeki Culap taraflarına nasıl götürüldüğü anlatılıyor. Yalnız bu Barak'ın ilk iskan hadisesi mi, yoksa Rakka'ya iskan edildikten sonra Sivas taraflarına firar ettikten sonra, tekrar eski yerlerine nakilleri ile mi ilgili kesin belli değildir. Ama şu kesindir ki Barak Aşireti 1691 tarihindeki emr-i şerifle iskana tabi tutulmuş ve iskan için Rakka'ya gönderilmiştir (Çelikdemir 2001: B.O.A: 18-20).

Taşbaşoğlu adındaki bir ozan da iskanı şu türküyle anlatmaktadır:

Seksen dört bin erle iskan olanda
Neçe kara günler gördü Beğdili
Kadıoğlu Yusuf Paşa gelende
Göç ile düşmana vardı Beğdili

Bir haber yolladım şarkeri yırak
Böyle kara günde koçyiğit gerek
Orada eylik etti Aslan Boz Bara
Tay'ı Muvaliyi sürdü Beğdili

Barak Aşiretinin, iskana dair tahrirlerde Halep Türkmenleri içerisinde

gösterildiği belirtilmişti. Ancak bu mınıkada en çok rol oynayan Beğdili Aşireti olduğundan, Barakların isimlerinin hep Beğdili ile birlikte anıldığını görüyoruz. Barakların sözlü tarihlerinde, Beğdili Aşiretinin önemli bir yer kaplama unsurunu, yazılı vesikalar da desteklemektedir

İçinde Barak Türkmenleri'nin de yer aldığı aşiretlerin Rakka'ya iskan sebeplerinden biri de, bu bölgedeki Arap kaynaklı şekavet hadiselerini önlemek ve bu dönemde Osmanlı Devleti'nin otorite boşluğundan istifade ederek gittikçe güçlenen Arap aşiretlerinin nüfuslarını kırmaktır. (Orhonlu:1987: 34, 45, 46;Halaçoğlu:1991: 116, 117). Bu amaçla Rakka'ya iskan edilen Barak gibi, Türkmen aşiretleri Fadl, Mevali, Tayy ve Aneze gibi Arap aşiretleriyle mücadele etmişlerdir (Çelikdemir:2001:24-33) İşte Taşbaşoğlu'nun türküsünde anlattığı;

“Orada eylik etti Asalan Boz Barak
Tay'ı Muvali'yi sürdü Beğdili” hadise, resmi tarih kaynaklarına yansıyan Türkmen aşiretleri ile Arap aşiretleri arasındaki çatışmalardır.

Yine Baraklar'ın da içerisinde yer alan Türkmen aşiretlerinin, Rakka eyaletine nasıl bir düzen içerisinde yerleştiğine dair Aşık Mahgül Repertuarında yer alan Dedemoğlu'nun türkü sözlerinde geçen şu bilgiler oldukça dikkat çekicidir:

Toplandık aşiret geldik Culab'a
Firuz Bey'in yurdu baş yurd değil mi
Emroldu beylere konduk yan yana
Hacı Ali'nin yurdu seylan değil mi

Ondan aşağıya Budak düzülür
Bend sahibi isim isim yazıldıF
Orda Berk Ağa'nın keyfi bozuldu
Torunların yurdu Sirvaz değil mi

Yurd verildi Ulaşlı'nın beyine
O da kondu Berk Ağa'nın sağına
Firhat geldi Ağcahak dağına
Bayındırın yurdu Goncan değil mi

Dedemoğlu haymaların kurulsun
Yenilsin içilsin sohbet verilsin
Dögülsün kahveler harbin çağrılınsın
Abdalların yurdu ören değil mi

Osmanlı devleti tarafından Rakka eyaleti, aşiretlerin iskan edileceği bölge olarak tespit edildikten sonra, eyalet dahilindeki iskan yerleri de tespit edilmiştir. Aşiretlerin iskan en yoğun olarak, Belih nehrinin Fırat ile birleştiği yere, yani Rakka'ya kadar olan hattın çevresine, Harran Nahiyesi ve Ruha'ya gerçekleştirilmiştir (Çelikdemir2001:B.O.A: TD 835:10,36,37,46). İskan bölgesi olarak sınırlarını çizdiğimiz bu bölge içerisinde Dedemoğlu'nun türküsünde geçen Culab, Sehlan, Akçakale, Ören gibi bölgeler yer almaktadır.⁷ Baraklar'ın da iskan edildiği Belih nehrinin sağ ve sol kıyıları, adeta taraçalanmış ve her bir basamağına da aşiretler yerleştirilmiştir (Çelikdemir:2001:102) İşte Dedemoğlu'nun türküsünde bahsettiği;

“Firuz Bey'in yurdu baş bend değil mi

Bend sahibi isim isim yazıldı” bendler, nehir kıyısında iskan için ayrılan bu yerlerdir.

Sözlü kaynaklarda, Barak ve diğer aşiretlerin Rakka eyaletine iskanları anlatılırken hep Colap'tan bahsedilir. Mesela Dedemoğlu:

Toplandık aşiret geldik Culab'a
Seksen dört bin hane gelmez hesaba
Deve, koyun çoktur insan kalaba
Susuz hayvan inileşir çöllere

Toplandık aşiret geldik Culab'a
Firuz Bey'in yurdu baş yurd değil mi
Emroldu beylere konduk yan yana
Hacı Ali'nin yurdu seylan değil mi

Muhammed Bey:
Bu garip elde tebdilim şaşı
Yadelin ihramı başımdan aştı
Ayn Aruz gölünden bir angıt uçtu
Culab'ı Şirvan'ı arzular gönlüm

Mehmet Bey:

Evveli gelmişiz iskan olanda
Dağıttın Culab'ı sen Abbas Paşa
Aşiret sizde bahın böyle zamana
Dağıttın Culab'ı sen Abbas Paşa

Bu türkülerin yanı sıra yine iskan ile ilgili anlatılan hikâyelerde de Colap'tan bahsedilmektedir. Ali Rıza Yalman, Suriye sınırı içerisinde Çohan beyli köyünden Deli Hasan Oğlu Halil Ağa ile ve Bab Limon köyünden Kara Hasan Efendi ile 1931 tarihinde Türkiye sınırları içerisinde Alimantar köyünde bir görüşme yapar. Bu görüşmede Halil Ağa şöyle der:

“Biz Türkmenler 84 bin er olarak Colap'a yerleştirilmişiz. Padişah obalarımızın yiğitlerini yesir ve davarlarından birer sürüsünü alarak bizi zorla yerleştirdikten sonra yesir ve davarlarımızı geri vermiş. Biz yesir ve davarları almaz Colap'ı terk ederek Rakka'dan yine geldiğimiz yerlere kaçmak istemişiz. Eski yurdumuz Anadoludur (Yalman: 1993:49).

Aşiretlerin Rakka'ya iskan edildiği bölgelerden biri de Harran Nahiyesinde Colap suyu civarındır. Colap suyu, bugün Urfa sınırında Akaçakale yakınlarından sınırimızı terkederek, Fırat ırmağını besleyen Belih nehrine karışır. Aşiretler bazan Rakka için Colap tabirini kullanmışlardır. Burada anlatılanlar ve bizim de arşiv bilgilerinden öğrendiğimiz rehin, nezir ve iskandan firar olaylarıdır (Çelikdemir2001:B.O.A.:Müh:56, 57;B.O.A.:Müh 129:2, 327; B.O.A.:Müh 135:187-191; B.O.A., Müh 140:223, 224)

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz ;

Araştırma alanı olan ve Barak Ovası diye tabir edilen yörede, göçer evli Türkmen Kültürü'nün karakteristiği olan geleneksel yapının hakim olduğu sözlü kültür ortamının tür ve icralar bakımından zenginliği dikkat çekicidir. Söz konusu bu canlı Türk Kültürü'nün üze-

rinde yeşeren sözlü kültür ürünleri, bağlamından dolayı çevredeki diğer yerleşim alanlarına göre, daha orijinal terkiplere sahiptir. Bu özelliklere sahip bölgelerde yapılacak olan sözlü tarih çalışmaları, pek çok yazılı(resmi) tarih kayıtlarının arka planı hakkında daha aydınlatıcı bilgilerin elde edilebileceğinin bir numunesi olabilir.

Sözlü Tarih Repertuarından örnekler verdiğimiz Baraklı Âşık Mahgül'ün burada yeşermesi ve repertuarını ilerleyen yaşına rağmen muhafaza edebilmesi, yörenin sözlü kültür ürünlerine karşı özel bir ilgi göstermesinden kaynaklanmıştır.

Baraklı Âşık Mahgül'ün repertuarını bu kadar canlı bir şekilde muhafaza edebilmiş olması, dinleyici çevresinin hiç eksik kalmadığının bir göstergesidir. Öte yandan icracının icralarını ezgi eşliğinde tiyatral olarak gerçekleştiriyor olması - yaptığı icrayı bir nevi yaşaması- dinleyici üzerinde daha kalıcı tesirler bırakarak gelenek çevresinde icralara olan ilgiyi artıran bir faktör olmuştur

Söz konusu faktörlerden bir diğeri ise, bölgede yaşamını hala sürdüren “Barak Odalar”⁸ dir. Bu odalar icraların vazgeçilmez mekanları olmuştur. Bu mekanda aynı gayeye hizmet eden ve aynı duygu yoğunluğu ile bir araya gelen hem icracı hem de dinleyiciler arasında oluşan üstü iletişimel ilişkiler gerçekleşmekte ve icra sonrasında her iki tarafta büyük bir hazla icraya bağlam olan bu odalardan ayrılmaktadırlar.⁹

Geleneği canlı olarak yaşatan bu bölgenin bu özelliği, sanırım resmi tarih kayıtları ile sözlü tarih bilgilerindeki paralelliğin sebebinin en bariz göstergesidir.

NOTLAR

¹ Kültürde süreklilik, değişim ve dönüşüm, kültürel terkip konusunda Bkz.Dursun YILDIRIM “Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm”, Türk Dili

Y.1999 S.570, Ankara T.D.K. Yay ve "Türk Sözel Kültüründe Süreklilik" <Osmanlı Hanedanlığı Döneminden Cumhuriyete>, Türk Bilgi, Y.2000 Ankara, Sayı 1:37.

² 1335 (1919) yılında Nizip İlçesi, Büyükkemik köyünde doğmuştur. Asıl adı ve soyadı Mehmet Kılıçoğlu olan hikâyeci âşığımız Mahgül, mahlası ile tanınmaktadır ve mahlası adının önüne geçmiştir. Âşık Mahgül usta-cıracak ilişkisi ile yetişmiş, âşıklığı geçimini sağlamak için para kazanılacak bir iş olarak görmemiştir. Âşık Mahgül'ün yetişme şartları ve gelenek çevresinin doğal tesiri, onu mensubu olduğu Barak aşiretinin sözlü tarihi ile ilgili bilgi kaynağı olan hikâyeli türkülerini öğrenmeye ve bunları icra etmeye yönlendirmiştir.

Âşık Mahgül'ün çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği yıllarda Barakların yoğun olarak yaşadıkları Gaziantep'in Nizip İlçesi ve buraya bağlı Barak Ovası köylerinde çok canlı olarak yaşayan Barak Odaları, hikâyeli türkü anlatma/söyleme geleneğinin icra edildiği vazgeçilmez bir mekan olurken aynı zamanda bu geleneğin günümüze taşınmasında da bir kap vazifesi görmüştür. Âşık Mahgül'ün sanatına ilk adım attığı icra mekanı Barak Odalarıdır. Günümüzde canlılığını sınırlı sayıda bile olsa hala devam ettiren Barak Odaları elektronik kültür ortamının veya kitle iletişim araçlarının henüz bu kadar tesirli olmadığı yıllarda Barakların tüm sosyal yaşamlarının odak noktasını oluşturmaktaydı. (Bkz. Ersoy 2003)

³ Baraklı Âşık Mahgül'ün "Sözlü Tarih Repertuarı" sesli ve görüntülü olarak kişisel arşivimizde mevcut olup söz konusu bilgiler oradan alınmıştır.

⁴ Dofu: Sürüsü, kafilesi

⁵ Yahşi: İyi

⁶ Yaman: Kötü

⁷ Türk Kültür Ekolojisi içinde bulunan ve resmi kayıtlara geçen yer adları ile yine bu kültür ekolojisi içinde üretilen yaşayan ve yayılan sözel kaynaklarda geçen yer adlarının paralelliklerinin neden ve nasıl olduğu hususunda daha geniş bilgi için Bkz: Dursun YILDIRIM. "Coğrafyadan Vatan Geçiş ve Vatan ile Göç ediş Problemi", Türk Bitiği, Ankara: Akçağ Yay. 1998

⁸ "Barak Odaları" adıyla anılan mekanlar bölgede önde gelen aileler tarafından evlerinin dışında sırf konuklarını ağırlamak ve sazlı sözlü icra ortamlarına müstakim zemin hazırlamak maksadıyla inşaa edilmiş mekanlardır. Bölgede hala yaşamını sürdüren odalar vardır.

⁹ Söz konusu bu duruma bölgede Doktora çalışmamın saha araştırmaları esnasında pek çok kez tanıklık ettim. Ayrıca da bu durumu görüntülü-sesli-kayıt altına almış bulunmaktayım.

KAYNAKÇA

ASMAN, Jan. (2001) *Kültürel Bellek*, (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul, Ayrıntı Yayınları

BAŞGÖZ, İlhan (2004) *Ağut Sosyal Tarih ve Etnoğrafya*, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzeleşmesi Sempozyum Bildirileri, Ankara, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını

BARKEY, Karen (1999) *Eşkiyalar ve Devlet "Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi"* (Çev: Zeynep Altok), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

CONNERTON, Paul (1999) *Toplumlar Nasıl Anımsar*, (Çev. Alaaddin Şenel), İstanbul, Ayrıntı Yayınları

ÇAYLAK, Adem (1998) *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen "Bir Şerif Mardin Çözümlemesi"* Ankara, Vadi Yayınları

ÇOBANOĞLU, Özkul (2003) *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara, Akçağ Yayınları

ÇELİKDEMİR, Murat (2001) *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı* (1690-1840), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ.

ERSOY, Ruhi. (2003) *Baraklı Âşık Mahgül ve Repertuarı*, Hacettepe Üniv. Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi., Ankara.

ERSOY, Ruhi. (2004) *Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler*, Millî Folklor, Ankara. S.61. s, 102-111

GÖRKEM, İsmail (2000) *Halk Hikayeleri Araştırmaları, Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1991) *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara: T.T.K.

KIR, İbrahim (2002) *"Barak Aşireti"*, GAP Çerçevesinde Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara.

LINDNER, Rudi Paul (2000) *Göçebeler ve Osmanlılar*, (Çev: Müfit Günay) Ankara, İmge yayınları

MİRZAOĞLU, Gülay (2003) *Çukurova Bozlağı*, Ankara, Binboğa Yayınları,

ONG, (Walter J.) (1995) *Sözlü ve Yazılı Kültür / Sözlü Teknolojileşmesi*, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yayınları.

ORHONLU, Cengiz. (1987) *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul: Eren yayıncılık.

ÖZBAŞ, Ömer (1958) *İlbeyle Türkmenleri Arasında, Folklor Derlemeleri*, Gaziantep Halkevi Yay., nr:29.

ÖZÜNLÜ, Ünsal (2001) *Edebiyatta Dil Kullanımları*, İstanbul, Multilingual Yayınları,

PROPP, Vladimir, (1998) *Folklor Teori ve Tarih*, çev: Necdet hasgöl, Tanyel Tolga, Avesta Yay. İstanbul.

RAGLAN, Lord, (1974) *Tarih ve Müt*, Folklor Doğru, S.33, s.17/28 Çev: Levent Soysal; 2. Baskı Millî Folklor S.63, s.37/45

REICHL, Karl (2002) *Türk Boylarının Destanları*, Çev: Metin Ekici, TDK Yay. Ankara

SÜMER, Faruk, (1999) *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilâtı-Destanları*, İstanbul.

TANYOL, Cahit, (1954). "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları", Sosyoloji Dergisi, İstanbul.

YALMAN/YALGIN, Ali Rıza (1993) *Cenüpta Türkmen Oymakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

YETKİN, Hulusi (1968) "Türkmenler Türkçe konuşan Diğer Türkmenlerden Ayrı Bir Soya mı Mensupturlar?", Gaziantep Kültür Dergisi, C.XI, Gaziantep

YILDIRIM, Dursun (1998) *Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları*, Türk Bitiği, Akçağ Yay. Ankara